

GÁL PÉTER¹

KILÁTÁS A VILÁGGAZDASÁGRA² SIMAI'90

VIEW ON THE WORLD ECONOMY. SIMAI'90.

Amikor bő félévvel ezelőtt elkezdtem foglalkozni e kötet szerkesztésével, egy régi emlék ugrott be. 1973 szeptemberében a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem egyik nagyelőadójában ültem, körülbelül négyszáz többi hallgatóval együtt. Harmadéves egyetemista voltam, valódi „közgázos”, szinte minden érdekelt, ami a gazdaság és a társadalom folyamatait illeti, ami ezeket összekapcsolja. Az azt megelőző két évben egyetemi tanulmányaimban sok elmélet, sok objektív diszciplína, és persze a kor jellemzőinek megfelelően az írott tananyagokban sok felesleges, vagy sokunk számára nevetséges, esetleg indulatokat is keltő anyag is volt. A valódi gazdasági-társadalmi folyamatokat akkor még, legalábbis az előadásokon nem sokan elemezték.

Nem lehet persze azt mondani, hogy a hallgatók teljesen el voltak zárva az információktól, tudományos összefüggésektől, hiszen az egyetemi élet minden korlát ellenére pezsgett. Sok nagy tudású, iskolát teremtő oktató volt, oktatási, szervezeti és tartalmi reformok zajlottak (Szabó Kálmán, Berend T. Iván nevéhez köthetők), sok szempontból a ma is korszerűnek mondható választható ismeretek, új diszciplínák kerültek be rendszerbe. Ennek ellenére azért mégis egy gazdaságilag, társadalmilag, információk vonatkozásában zárt rendszerben éltünk a '68-as reform által kialakított, majd libikókaszerűen alakuló „imitált piacgazdaságban”. Sok valódi kutatási lehetőség is adódott (nem felejttem el, hogy hallgatóként Szelényi Iván kutatásaiban kérdőíveket készítettem és értékeltem), de azért így is a világtól el voltunk szeparálva, és többségében csak szűrt ismereteink voltak.

Ebben a helyzetben bejött az előadóba egy akkor számomra középkorúnak tűnő (azóta tudom, 43 éves) előadó, és a kétórás előadása alatt egy kicsit megnyílt a világ. Olyanokat hallottunk, amiből szinte ez alatt az idő alatt el lehetett helyezni, hogy Magyarország igazából hol és hogy áll a világban. Hogy a világ egésze milyen nagyságrendeket jelent, mivel lehet elhelyezni a gazdaság egyes szereplőit általában. Hogy összességében a gazdaság és a társadalom szereplői hogyan strukturálódnak, mik határozzák meg a helyzetüket, a lehetőségeiket, a köztük lévő viszonyokat és erőviszonyokat. Milyen ellentmondások, milyen egymásrautaltságok alakultak ki globálisan, ezek között mik a meghatározók. Az egyes szereplők között milyen látható és láthatatlan egymásrautaltsági viszonyok vannak, hogyan függnek össze a nagy transznacionális vállalatok (talán a kifejezést is ott hallottam először) és az egyes gazdaságok tevékenységei, folyamatai. Mitől lehet meghatározó egy gazdaság vagy egy vállalat szinte „akaratan kívül” is? Mi az, hogy

¹ egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszék

² Jelen írás Simai Mihály 2020. április 4-i, 90. születésnapja alkalmából született. Részben a „Köz-gazdaság” ez alkalomra készült száma, részben – a koronavírus terjedése következtében meghiúsult – a Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszéke, a MTA IX. Osztálya és a KRTK Világgazdasági Intézet közös rendezésében tervezett ünnepi ülés együttes bevezetőjeként készült. Az írás személyes hangneme a baráti kapcsolat mellett ennek is következménye.

hegemon gazdaság, és ennek miért van hatása a világ szinte minden gazdasági szereplőjére, és a különböző kölcsönös, vagy egyoldalú függőségi viszonyok milyen következményekkel járnak? És hogy nemcsak a gazdaság és a társadalom, hanem ezek és a környezeti viszonyok is egymástól szétválaszthatatlanok. (Ne feledjük, ekkoriban jelentek meg a Római Klub első jelentései, amik – mint már tudjuk, bár mai szemmel leegyszerűsítve, de sajnos jól – már akkor felhívták a figyelmet az esetlegesen visszafordíthatatlanná váló környezeti károokra, potenciális katasztrófára.) Hallottunk arról, hogy a gazdasági reálfolyamatok és az institutionális viszonyok, szabályozási rendszerek hogyan függnek össze globálisan. Vagy a világon az éhezők, az alultápláltak éppen milyen „nagyságrendet” jelentenek. Egyáltalán hogyan változnak azok a viszonyok és arányok, amikről szó van, miért változnak és mi várható. Minderről egy logikus, a kölcsönös függőségi és kapcsolódási viszonyokat bemutató, érzékelhető struktúrát hallottunk, a legfrissebb adatokkal. Hatásos volt hallani az objektív számokat, hogy a világ termelése (hozzáadott értéke) egészében mintegy 5.000 milliárd dollárt tesz ki – ma hozzávetőlegesen 80.000 milliárd -, és ebből csak az Egyesült Államok csaknem 1.400 milliárdot ad – ma mintegy 20.000 milliárdot -, miközben Magyarország messze nem éri el az egy százalékot. Vagy azt, hogy a legfejlettebb és a legkevésbé fejlett országok között még az átlagos egy főre jutó jövedelem különbség is több mint százszoros, hogy hányan élnek a világon napi egy dollár alatti jövedelemből. Vagy azt, hogy egy-egy óriásvállalat vagyona, termelése mekkora, és hogyan viszonyul egy-egy ország termeléséhez.

Önmagában az elhangzottak tematikája, a strukturáltsága és az objektív adatok sorozata egy újfajta gondolkodást indított el a hallgatóságban (legalábbis annak a közgazdasági folyamatok iránt valóban érdeklődő részében). Kicsit másként kezdtünk gondolkodni: összefüggésekben, a gazdasági-társadalmi kapcsolódások, a globális, a regionális, a nemzeti és nemzetközi, a lokális és nemzetközi, vagy akár ahogy most mondjuk, a mikro-, és makroszint összekapcsolódásának rendszerében. Persze nem azt mondom, hogy mindezt az előadó, Simai Mihály ott és akkor mind kifejtette, de egy olyan rendszert állított fel, egy olyan gondolkodásmód alapjait adta meg, ami a hallgatóban ennek a fontosságát bizonyította, az ebben való gondolkodás iránti érdeklődést megalapozta. Simai már ezzel iskolateremtő volt.

Ekkor, 1973-ban, amikor ezeket a „vilgazd” előadásokat tartotta, már kiemelkedő nemzetközi tapasztalatok, kapcsolatok, ismeretek álltak mögötte. Már akkor csaknem másfél évtizeddel azelőtt két évig munkatársa volt az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának (1959–1960), és 1964 és 1968 között eltöltött négy évet az ENSZ Nemzetközi Fejlesztési Központjában, New Yorkban. (Ezekről az évekről szól általam egyik elsőként olvasott könyve, ami sokatmondóan a „Kilátás a 26. emeletről” címet kapta.) Persze mondhatni, akkoriban keveseknek adatott meg, hogy ilyen lehetőségekkel éljenek. Simai ezeket a lehetőségeket maximálisan kihasználta, és folyamatosan kamatoztatta. Szinte minden iránt való érdeklődésének és sajátos kutatási, oktatási habitusának megfelelően minden lehetőséget kihasznált. ENSZ-kutatóként – elmondása szerint – bejárt modern közgazdaságtant, statisztikát, könyvvitelt stb. tanulni a genfi egyetemre. Mindent magába szívott, mindent szintetizált. Mint sok más, ez sem változott nála az idők folyamán.

Simai már akkor, a múlt század hetvenes éveinek közepén iskolateremtő volt a 'Közgázon', az MTA Világ gazdasági Intézetében (ma KRTK Világ gazdasági Intézet) és a nemzetközi közgazdasági életben. Tulajdonképpen azt a szemléletű világgazdasági kutatást és oktatást, ami ezekben az intézményekben azóta is meghatározó, részben ő alapozta meg, és azóta is igyekszik ezt érvényesíteni. Azt állította, hogy a világ „egy nagy falu”, azaz szinte minden mindennel összefügg benne, minden szereplő tevékenysége hatással van a többiekre, egymásra vannak utalva, csak együtt tudnak optimálist elérni, de közben minden szereplőnek megvan a helye a rendszerben (ami

persze folyamatosan változik), és minden szereplő igyekszik a maga javára alakítani a viszonyokat. Azokat a viszonyokat, amiket aztán különböző érdekek alapján létrehozott intézmények és szabályok alakítanak, korlátoznak, vagy ösztönöznek.

Simai mindig is szintetizál, rendszerben gondolkodik, az egyes folyamatok közötti hatásmechanizmusokat és ezek következményeit igyekszik feltárni. Közben soha nem téveszti szem elől, hogy a gondolkodásban ennek mi az értelme, hogyan használható, hasznosítható „az életben”. (Ismét egy személyes emlék, apróság, de jól jellemzi Simai attitűdjét: felvételi vizsga valamikor a hetvenes évek vége felé, én már kollégaként vizsgáztattam vele. Több konkrét lexikális kérdést tettünk fel, Simai, az elnök csak annyit kérdezett a jelölttől: Mondja, járt a Nagycsarnokban? Mennyibe kerül a különböző kofáknál a paradicsom? Mit gondol, miért vannak különbségek köztük? Ez volt a pályaalkmassági kérdése.) Mindig a legfrissebb eseményeket értékeli, és a lehetséges alternatívákat a korábbi kutatásai eredményeihez kapcsolva, kiemelkedően nagy ismereti és kapcsolati háttérre, statisztikai forrásismereteire alapozva vázolja fel, és ami számomra imponáló, mindig a valós folyamatokkal összevetve. (Az 1970-es években írta a sokatmondóan „A harmadik évezred felé” című könyvét, és jól jelzi azt a már említett, a korábbi és a legaktuálisabb kutatásokat összekapcsoló attitűdöt, hogy 2018-ban „A harmadik évezred nyitánya” címmel jelent meg egy kötete. Egyébként nem ez az egyetlen olyan könyve, amelynek a címében is utal a folyamatosságra és a változásra, amiket mindig szem előtt tart.)

Nem elefántcsonttoronyba zárkózott tudós, hanem, divatos kifejezéssel élve, igazi alkalmazott kutatási eredményeket felmutató kutató, oktató. A több száz hazai és külföldi publikáció, a több tucat különböző országokban, nemzetközi szervezetekben megjelent könyv valószínűleg a hazai közgazdász társadalom nagy része számára legalább egy-egy vonatkozásban szinte alapműnek számított és számít. De nemzetközileg is kevés ilyen példa lehet a szakmai és társadalmi körökben való ismertségére. Arra az ismertségre, ami szinte felsorolhatatlanul széleskörű nemzetközi és hazai tevékenységének, funkcióinak is velejárója.

Ebben a Simai eddigi életművét tekintve rövid bevezető írásban vannak visszatérő kifejezések. Ilyen az „iskolateremtő Simai”, és ilyen a szintetizáló elemző, kutató, a kapcsolatteremtő ember. Mihály megismerkedésünk óta, és mint korábbi kollégáitól tudom, azt megelőzően is, nemcsak oktatott, hanem inspirálta, ösztönözte hallgatóit, oktató, kutató kollégáit. A kutatást és oktatást mindig sikeresen kapcsolja össze. Iskolateremtő szerepe több vonatkozásban is megnyilvánul. Egyrészt abban, hogy hihetetlenül jó érzékkel, az aktuális folyamatok és az új tudományos eredmények folyamatos nyomon követésével mindig azokkal a témákkal foglalkozik, amelyek az adott és a várható folyamatokban meghatározóak, ezek kutatására ösztönözi kollégáit is. Több olyan téma is van a nemzetközi közgazdasági életben, amelyekkel itthon és nemzetközileg is az elsők között kezdett mélyrehatóan foglalkozni. Az innováció nemcsak tudományos habitusában, hanem az új témák felismerésében is jelentkezik. Az innovációk, a technikai paradigmaváltások gazdasági-társadalmi hatásainak kutatásával, oktatásával magam is az ő ösztönzésére kezdtem még szakszeminaristájaként foglalkozni akkor, amikor ez a téma hazánkban legfeljebb a kor ideológiájának szemszögéből (ahogy akkor mondták, az „ember le tudja győzni a természetet”) került terítékre. Egyike volt azon keveseknek, akik már a múlt század hetvenes éveiben kutatási-oktatási szinten is igyekezett a technológia paradigmaváltás makro és mikro hatásaival összefüggésrendszerben gondolkodni. De ilyen kvázi meghatározó innovatív kutatója volt már korábban a nemzetközi korporációk, transznacionális vállalatok tevékenységének, hatásmechanizmusainak. Ez is olyan téma, amiben a „közgáz vilgazd tanszéke”, és az általa vezetett Világ gazdasági Kutatóintézet úttörő szerepet kapott. (Én is így

kezdtem nemzetközileg is elsőik között kurzust indítani a transznacionális vállalatok stratégiájáról az egyetemen, aztán ennek talaján terjedt szét egy kiemelkedő nemzetközi vállalati stratégiai oktatás a magyar felsőoktatásban.)

A professzor úr, Mihály, Misi mindig törekedett arra, hogy minél szélesebb kört vonjon be a tevékenységébe, minél szélesebb kör vegyen részt a kutatásokban, az oktatásban. Szerteágazó intézményi kapcsolatait, tevékenységét mindig a kutatói kör szélesítésére, az egyes intézményekben dolgozók összekapcsolására, a szinergiák kihasználására is használta. Így volt ez, amikor a Közgáz Világgazdasági Tanszékén folytatott tevékenysége mellett az MTA Világgazdasági Intézetének igazgató-helyettese, majd igazgatója volt. Számtalan közös projektünk erősítette a kutatás és oktatás eredményességét. De ugyanígy a lehető legszélesebb körből vonta be volt és jelenlegi kollégáit, hallgatóit akkor is, amikor például az ENSZ Egyetem Világgazdasági -fejlesztési Intézetének (UNU World Institute for Development Economics Research) főigazgatója volt. Így van ez ma is, legyen szó a Corvinus Egyetemen történő átalakulásokról, az ENSZ Társaságok Világszövetségéről, a Magyar ENSZ Társaság, vagy mondjuk az ENSZ Egyetem tanácsadói tevékenységéről.

Közben magánéletében is irigylésre méltó. Nemcsak lánya, veje, unokái, de széleskörű baráti társasága számára is központi figura. Neki mindenről tudnia kell, és mindenről van véleménye, akár az ENSZ-ben, az ENSZ Társaságok Világszövetségében, persze mindenekelőtt az Egyetemen – ami azért még ma is a szó szoros értelmében második otthona – vagy a „Vilgazdkutatóban”, aminek kialakításában, profiljának megteremtésében, kutatói gárdájának összekovácsolásában meghatározó szerepe volt és van. Hiszen Bognár József mellett hosszú évekig igazgató-helyettese volt, majd ezt követően igazgatója, és persze aktív vezető kutatója. Ha róla van szó, talán indiszkréción, de nem lehet nem megemlíteni, hogy pl. hálaadás napi pulykasültjét sok fine dining étterem is szívesen fogadná.

A Köz-gazdaság „Simai'90” számának mostani bevezetőjében igyekeztem végig jelen időben fogalmazni, hiszen mindaz, amit írok, változatlanul jellemző: kiemelkedő tudományos érdeklődés, tudományos és szervezési aktivitás. Ez a kötet, amit az olvasó most a kezében tart több szempontból is remekül tükrözi Simai Mihály széleskörű, nagyon sokirányú tevékenységét. A kötetben a senior és a fiatalabb kollégák, pályatársak írásai tematikájukban széles skálán mozognak. De ez a széles skála nem terjed túl az ünnevelt munkásságának spektrumán, sőt, annak több területét nem is érinti. A kötetben vannak írások, amelyek a globális trendekkel illetve azok egyes vetületeivel foglalkoznak. Vannak olyanok, amelyek ezeket a globális trendeket az együttműködés és konfliktusok, vagy a stratégiaalkotás elméletrendszerbeli megközelítéséből elemzik (pl. Benczes István, Vígvári Gábor, Mészáros Tamás). Vannak, amelyek gazdaságtörténeti összefüggésbe helyezik ezeket a kérdéseket (mint Kollai István). Szentes Tamás tanulmánya a világgazdasági oktatás elvi dilemmáit helyezi középpontba. Tétényi András a társadalmi ideológiák gazdasági összefüggéseiről készített tanulmányt. A kor-és pályatárs, korábbi MTA elnök Berend T. Iván, több egyéb művéhez hasonlóan, rendkívül tanulságosan és érzékletesen, rokon módon Simai megközelítéséhez az objektív folyamatok értékeléséből von le következtetéseket a nemzetgazdasági szintű felzárkózás és lemaradás, vagy stagnálás európai folyamatairól. Ha már Európa és világgazdaság: a kötetben nagyon érdekes/értékes tanulmányok vannak az európai integráció egy-egy vonatkozásáról (mint pl. Palánczai – Miklós Gábor írása), illetve a világgazdasági integráció egyik legaktuálisabb folyamatáról, Kína szerepéről, továbbá a kínai és egy másik „nagy felzárkózó” gazdaság, India nemzetközi gazdasági stratégiájáról (pl. Paul Marer és Dobozi István tanulmánya, valamint Ricz Judit, Szunomár Ágnes közös írása). A kötet tartalma, azt hiszem,

éppen tematikai és megközelítésbeli sokszínűségéből, tartalmi igényességéből következően mindenképpen több mint tisztelgés Simai Mihály eddigi munkássága előtt. Emiatt jött létre, de önmagában is értékes, sokszínű tudományos olvasmány.

2020. március eleje: egyik este felhívott Misi (ahogy sokan, barátai hívjuk). Szokásos aktivitásával arról beszélt, hogy a tanszékünk, a Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszéke (amely az egyetem legrégebben folyamatosan működő és folyamatosan megújuló tudományos és oktatási műhelye, és amiben jelentős szerepe van Simai Mihálynak) tervezi egy új, nemzetközi fejlesztéspolitikai szak indítását. Javasolta, hogy beszéljünk róla, mik legyenek ennek a meghatározó elemei, mi legyen a fő célja, milyen kompetenciákat adjon, és ebben mi hogyan tudunk részt venni. Mint mondta, kell vele foglalkozni, mert felelősséget érez a tanszék és a tudományterület jövője iránt. A megismerkedésünk óta eltelt csaknem ötven évben dinamikája, érdeklődése a diszciplína, a tanszék, a Világgazdasági Kutatóintézet iránti elkötelezettsége, a világgazdasági kutatások iránti érdeklődése, az összefüggésekben való gondolkodása és az, hogy mindig a legújabb folyamatok hatásaiban gondolkodik, és azok kutatását, oktatását, új kollégák bevonását tartja meghatározónak, semmit nem változott.

Kívánom magunknak, sokáig maradjon ez így.